

ปริทัศน์หนังสือ (Book Review)

“ด้วยเศียรเกล้า”

(อารมณีกวี และแง่มุมของอาศิรวจน์และบทสวดดี ของสานิตย์ สีนาค)

พระครูปลัด ประพันธ์ สังการ

Phrakrupalad Prapan Sangkan

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Faculty of Humanities, Mahamakut Buddhist University

ชื่อเรื่อง	ด้วยเศียรเกล้า
ผู้แต่ง	สานิตย์ สีนาค
ปีที่แต่ง	2561
สำนักพิมพ์	-
จำนวนหน้า	144 หน้า

“ด้วยเศียรเกล้า” เป็นหนังสือรวมบทประพันธ์ประเภทอาศิรวจน์ และบทสวดดีของสานิตย์ สีนาค อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย แต่งขึ้นตามวาระพิเศษและโอกาสสำคัญต่าง ๆ ได้แก่ วันที่ระลึกมหาจักรีบรมราชวงศ์ วันฉัตรมงคล วันปิยมหาราช วันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช วันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ วันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร วันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งได้รับการเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ ตั้งแต่ พ.ศ. 2554-2559 นอกจากนี้แล้ว ยังบทอาเศียรวาทในวโรกาสและโอกาสอื่น ๆ อีก ซึ่งเป็นการสวดดีแต่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ในตอนที่ชื่อว่า ไตรัมพระบรมโพธิสมภาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในตอน สดุดีสยามบรมราชกุมารี และ อาลัย “พระพี่นางฯ” รวมถึงบทสวดดีแต่พระสงฆ์และบูรพาจารย์อีกหลายรูป โดยใช้รูปแบบโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ชนิดต่าง ๆ กันไปซึ่งรวบรวมตั้งแต่ พ.ศ. 2533-2560 นับเวลาได้ 27 ปี

“ด้วยเศียรเกล้า” เป็นรวมบทกลอนที่เกี่ยวกับอาเศียรวาทน่าสนใจต่อการนำมาแนะนำให้ได้อรรถาธิบายซึ่งผู้เขียนบทปริทัศน์นี้ ได้จัดแบ่งประเด็นอย่างกว้างเป็นลำดับไป

อารมณ์กวี

อารมณ์กวี หมายถึง ความรู้สึกที่ต้นใจของกวี เมื่อได้พบเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นความรู้สึก ที่รุนแรง เร่งเร้าให้กวีเกิดความคิด และความคิดที่เกิดขึ้นนั้น กวีจะแสดงออกมาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ในรูปแบบของความรัก ความเศร้าที่ต้องพลัดพรากจากกัน หรือความบันเทิงเมื่อพบเห็นความสวยงามของธรรมชาติ ในขณะที่กวีมีอารมณ์สะท้อนใจนั้น กวีมักจะคิดฝันอย่างเลิศลอย คือ ถ้ามีอารมณ์สะท้อนใจเกี่ยวกับความรัก กวีจะพรรณนาอารมณ์รักได้อย่างซาบซึ้งกว่าคนธรรมดา ถ้าโศกเศร้า ก็โศกเศร้ายิ่งกว่า และความคิดฝันอย่างเลิศลอยนั้นก็สะท้อนกลับมายังผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ร่วมไปด้วย กล่าวคือ เข้าใจกวีและรู้สึกตามที่กวีรู้สึก สำหรับอารมณ์กวีที่ปรากฏใน “ด้วยเศียรเกล้า” มีดังนี้

อารมณ์แห่งความภักดี

อารมณ์แห่งความภักดี คือ อารมณ์หลักที่ปรากฏอยู่ใน “ด้วยเศียรเกล้า” เป็นอารมณ์ของกวีที่เกิดจากความปลื้มปิติและภักดี ในฐานะที่เกิดมาอยู่ใต้พระบรมโพธิสมภารของพระบรม ราชจักรีวงศ์ ความปลื้มปิติในพระบารมีของพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ดังตัวอย่าง

ความปลื้มปิติในฐานะที่เกิดมาอยู่ใต้พระบรมโพธิสมภารของพระบรมราชจักรีวงศ์

จักรีระลึก มนสิกา-	ระ สถาปนาเมือง
กรุงเทพมหานครเรือง	ก็จรัสเจริญรัตน์
สรวมซีพเถลิงกิตติคุณ	วรบุญเศวตฉัตร
ปราบดาภิเษกยศกษัตริย์	อภิโพธิสมภาร
ปกเกล้าพสกนิกรไทย	ลุสมัยสราญนาน
สืบสร้างประเทศ ๕ อภิบาล	สุขมวลประชาชน
บำเพ็ญประโยชน์ประมัย	มนะมิ่งนิยมยล
องค์เอกกษัตริย์ปฐมดล	อวตารพระองค์ราม
บังคมกษัตริย์บุรพเอก	อภิเชกสยามงาม
กรุงเทพฯ เสถียรสถิตนาม	ชยโชตตนาการ (หน้า 16)

ความปลื้มปิติในพระบารมีของพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5

ดวงหทัยถ่องถ้วน	ถวิลหมาย
“พระพุทธเจ้าหลวง” ถวาย	อกน้อม
พระบารมีมีขวัญจุจาย	ขจรเกียรติ ยิ่งแล
อนุสติ “เสด็จพ่อ” พร้อม	สะพรั่งพร้อมเพริศพราย

ถวายเป็นคัมภีร์กราบ เนื้อเคียร
 “พระมหाराช” เสถียร สถิตหล้า
 เจริญรอยอย่างทรงเขียน ทรงสถุขดีไว้แล
 รำลึก “พระปิยะ” ผองข้า- พุทธเจ้ากราบกราน (หน้า 31)
 ความปลื้มปิติในพระบารมีของพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9

ถวายเป็นพระทรงชัย มนัสนัยฤทัยผอง
 ประชาชื่น ประเทศทอง ระเรื่องรองฉลองกาล
 เฉลิมขนมพรรษา เถลิงหล้าถวัลย์วาร
 เจริญขวัญสวรรคทาน เจริญชนม์จรัสเมือง (หน้า 39)
 ความปลื้มปิติในพระบารมีของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

สมเด็จพระนางเจ้าฯ ของชาวสยาม
 พระเกียรติงาม พระยศยิ่ง เป็นมิ่งขวัญ
 พิศพระรูปเพียบพร้อม เพียงเพ็ญจันทร์
 เลิศลาวัลย์ บำเพ็ญกิจ อุทิศพระองค์
 เพื่อประโยชน์ ราษฎร์ได้ผ่อนทุกข์
 เสริมสร้างสุข ประชาไทย ให้สูงส่ง
 ศิลปาชีพ สืบศิลป์ไทย ให้มั่นคง
 พัฒนาไทยอย่างยั่งยืน “ทรงพระเจริญ” (หน้า 47)
 ความปลื้มปิติในพระบารมีของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร

ชายชาติฉกาจกิจทหาร ชยชาญวิชัยชน
 ทรงสรรพรวิทยสกล ธ อุเอกภิเชกพลัน
 มงคลมหาดีพิลาส ศุภมาสพิเศษสรร
 ทวยเทพอนเนกมนอนันต์ ศิระน้อมถวายเป็นพร
 ขอทรงเจริญสิริพิศาล ฐะนานนรินทร์
 มิ่งขวัญสยามชนนิกร สุสวัสดิตลอดเทอญ (หน้า 59)
 ความปลื้มปิติในพระบารมีของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

โอมอัญเชิญพระสยามวิเศษชนมวาร
 มงคลนิยมกาล พระองค์
 สุนทรพรวรเดชติกศุภประสงค์
 สัมฤทธิ์ประสิทธิ์ทรง ผีวิคิด
 สมบูรณ์พร้อมพลอายุวรรณสุขนิจ
 สรรเสริญเสถียรทิศ สุภาณ

สรรวมชีพศรีศุภวารสมัยทิพยะดล	
จำรัสเจริญชนม์	จรูญ
รุ่งเรืองโรจนะเกียรติยศสิริพิบูลย์	
โกวิททุกุลคุณ	ทวี
ไหว้มิ่งขวัญ สดุดีสยามประมะศรี	
จงรักและภักดี	นิรันดร์ (หน้า 64)

อารมณ์แห่งความโศกาลัย

อารมณ์แห่งความโศกาลัย คือ เป็นอีกอารมณ์หนึ่งที่ปรากฏใน “ด้วยเศียรเกล้า” เป็นอารมณ์กวีที่แสดงออกมาเมื่อตัวกวีประสบกับความวิปโยคครั้งใหญ่ นั่นคือ เหตุการณ์การสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และเหตุการณ์สวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

กวีได้แสดงความโศกาลัยเมื่อคราวที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ สิ้นพระชนม์ไว้ตอนหนึ่ง ความว่า

โศกาลัยโคลกสร้อย	เศร้าแสน
โหมถั่งทวมถึงแกน	ท้าวถ้วน
รัญจวนสลดจรดแดน	เศียรดาษ
ผืนแผ่นดินสิ้นล้วน	หลังให้ละห้อยหา
ปวงประชาครวญคร่ำร้อง	รัญจวน
นับเนื่องเนานานหวน	ห้วงเศร้า
บรรยากาศตรลบอวล	ทุกข์ทเวษ
ส่งเสด็จ “พระพี่นางฯ” เกล้า	ฝากฟ้าเสด็จสวรรค
สรวงสวรรคไสวสว่างแจ้ง	จรัสแจรง
ดาวรุ่งรุ่งเรืองแสง	อร่ามแพรว
พลันกะพริบลิบพร้อยแสง	พรายพราว
รับเสด็จ “พระพี่นางฯ” แก้ว	เพริศแพรวสวรรคสรวง
ดวงหทัยไทยถ่องถ้วน	ถวิลหมาย
สานส่องศิลป์ถิ่นถวาย	เอกอ้าง
ศาสตร์สรรพสิ่งสืบสาย	เสริมส่ง
ทรงเสกสรรเสพลสร้าง	สว่างให้ยืนยง

ถวายเป็นมงคลกัมกราบ	เหนือเคียร
ขวัญมิ่งมงคลเสถียร	สถิตหล้า
เจริญรอยช่างทรงเขียน	ทรงขีด
“พระพี่นางฯ” ผองข้าฯ	สะพรั่งพร้อมไผทไทย
บรรจงใจอนุสติตั้ง	ติดตาม
แบบบทางนางดงาม	ประดับด้าว
กอบปรกต่อเติมความ	คงมั่น
หมายมุ่งผดุงสยามก้าว	อย่างก้าว “พระพี่นางฯ” (หน้า 92-93)

ครั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จสวรรคต กวีได้แสดงความโศกาลัยออกมาอย่างหนัก ดังความตอนหนึ่งว่า

ดั่งอัสดงสุริยะดวง	ทศปวงและดาวดับ
ดั่งจันทร์จะจากนภจะลับ	ขณะคืนก็ร้าวราน
เศร้้าโศกฤทัยนิกรไทย	อูระไหม้ผะผั่วผลาญ
เศร้้าโศกเทวษทวีประมาณ	ปะทุท่วมประเทศไทย
คร่ำครวญละห้อยประลุสวรรค	ภาวะสิ้นสะท้อนไหว
ครวญคร่ำระงมนครไป	ก็ประหนึ่ง ณ ยุคเชิญ
เสียดายพระราชกรณีย	พลพลี ๖ บำเพ็ญ
เสียดายกษัตริย์จิริจะเห็น	กิจแห่งพระราชา
ทรงงานตลอดดรชสมัย	พระหทัยพระบาทา
สองเนตรพระกรรมพระจิริยา	สละเพื่อประชาชน
ทรงครองพลกฤติผดุง	มนะมุ่งประโยชน์ผล
เพื่อชาวสยามอมตดล	สุขถ้วนก็โดยธรรม
ครั้งทรงเสด็จสุดศิสรวง	ชุติดวงสว่างล้ำ
ภพโน้นไสวทียพยนำ	๕ สถิตนิรันดรนาน
ปวงข้าฯ ระลึกพระคุณน้อม	และจะพร้อมสนองงาน
ชีวิตอุทิศธุระจะสาน	ดุจรอยพระบาททรง
ทดแทนพระคุณพระกรุณา	พสุธาจะอ้าง
เหน้อยยามมิห่อจิตประสงค์	ปมียันระย่อใด
น้ำตาจะท่วมทะเลนภา	ดุสิตาพิภพไหน
เนืองนองทวีปสกลไกล	ฤจะเทียบพระเสโท (หน้า 78-79)

อารมณ์แห่งความศรัทธา

อารมณ์แห่งความศรัทธา เป็นอีกอารมณ์หนึ่งที่ปรากฏใน “ด้วยเศียรเกล้า” อารมณ์แห่งความศรัทธาเกิดขึ้นจากการที่กวีได้เห็นจริยาวัตรอันงดงามของพระเถระผู้ใหญ่หลายรูป กวีจึงพรรณนาออกมาด้วยความศรัทธา ความตอนหนึ่งกวีกล่าวถึง พระกิตติสารสุธี (เชิดชัย ลีลสมปนฺโน) ความว่า

ฤกษ์มงคลต์ถ้วน	ธรรมสมัย
วโรกาสเอกอุดมชัย	มิ่งแก้ว
ฉลองพัทยศเกรียงไกร	เกริกเกียรติ
“พระกิตติสารสุธี” แพร้ว	พร่างฟ้าหล้าเกลิง
คืออาจารย์ใหญ่แท้	ธรรมสถิต
ครองวัตรปฏิบัติจิต	แจ่มแจ้ง
ครองงานสั่งสอนศิษย์	หมายมั่น
ครองจิตศิษย์ไม่แล้ง	เร่งให้เรียนธรรม
คือพระภิกษุหนึ่งผู้	พุทธบุตร
ทายาทธรรมวิสุทธิ	สว่างหล้า
สานธรรมต่อธรรมวิมุตติ	ธรรมสืบ
สุปฏิปันโนกล้า	ฉกาจแก้วทรงธรรม
“พระกิตติสารสุธี” แท้	ธงธรรม
ปฏิบัติเป็นอย่างนำ	แบบเบา
ควรศิษย์จิตจดจำ	เป็นอย่าง
เพียรพรตทุกคำเช้า	ตราบเข้านฤพาน
กราบอาจารย์ใหญ่ผู้	ปฏิบัติ- ธรรมเทอญ
กราบพระมีศีลกำจัด	กิเลสแล้ว
กราบพระแนวแน่ถนัด	ปฏิบัติ จิตเอย
กราบ “พระมหาเชิดชัย” แก้ว	ภิกษุสร้างศีลงาม (หน้า 106-107)

แง่งามของบทร้อยกรอง

บทร้อยกรองที่ได้รับการยกย่องว่าไพเราะนั้น ประกอบด้วยคุณสมบัติหลายประการ เป็นคุณสมบัติที่เรียกว่า แ่่งงามของบทร้อยกรอง องค์ประกอบที่ทำให้บทร้อยกรองใน “ด้วยเศียรเกล้า” เกิดแง่งามหรือความไพเราะ มีดังนี้

การสรรคำ

กวีเลือกคำที่มีความหมายลึกซึ้ง สะเทือนอารมณ์ หรือใช้ถ้อยคำที่สูงส่งมีสง่า มาใช้ในบทร้อยกรอง ดังตัวอย่างจากร้อยกรองชื่อ วันที่ระลึกมหาจักรีบรมราชวงศ์ : พุทธศักราช 2556 ความว่า

เถลิงถวัลย์เกียรติยศแก้ว เกศเมือง
กรุงเทพฯ ไผทประเทือง ทิวหล้า
สถาปนา “จักรี” เรืองโรจน์รุ่ง
รำลึก “พระพุทธรูปฟ้า” แรกตั้ง “จักรีวงศ์” (หน้า 17)

โคลงบทนี้ กวีกล่าวถึง ความประทับใจที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงสถาปนาพระราชวงศ์จักรี กวีใช้คำว่า เกศเมือง ที่แสดงให้เห็นถึงความสูงส่ง ความสำคัญหรือมีค่ามาก ทั้งนี้ขอให้ดูจากอีกตัวอย่างหนึ่ง

ณ วารวโรกาส นรชาติเฉลิมฉลอง
ประเทศไผททอง มนะพร้อมจะเทิดทูน (หน้า 48)

จากบทร้อยกรองวังสกุณฉันทน์ 12 วันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2555 คือ คำว่า นรชาติ กวีใช้คำนี้แทนความหมายที่ลึกซึ้ง ซึ่งหมายถึงประชาชนนับร้อยนับพันล้านคนที่ต่างแสดงความยินดีในวาระอันเป็นมงคลเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทั้งนี้การจะหาคำมาแต่งฉันทน์ให้ตรงกับลักษณะบังคับครุ ลหุ เป็นเรื่องยาก แต่กวีก็สามารถสรรหาคำมาวางตรงกับตำแหน่งครุ ลหุ ได้ถูกต้อง จึงแสดงให้เห็นถึงความเชี่ยวชาญทางภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตของกวีด้วย

อีกตัวอย่างหนึ่งแสดงให้เห็นว่า กวีเป็นผู้มีความรู้รอบตัว มีคลังคำมาก เพราะสามารถสรรคำที่มีความหมายถูกต้องมาใส่ไว้ในที่อันควร ดังนี้

บำเพ็ญประโยชน์ประมัยัง มนะมิ่งนิมยมล
องค์เอกกษัตริย์ปฐมคัล อวตารพระองค์ราม (หน้า 16)

จากบทร้อยกรองวสันตดิถีฉันทน์ 14 วันที่ระลึกมหาจักรี บรมราชวงศ์ พุทธศักราช 2555 คือ คำว่า อวตารองค์พระราม กวีสรรคำนี้มาใช้ในบทร้อยกรอง ได้อย่างมีคุณค่ายิ่ง เพราะร้อยกรองบทนี้กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ แต่กวีไม่ใช้คำว่าพระมหากษัตริย์ แต่ใช้คำว่าอวตารองค์พระรามแทน จึงทำให้ร้อยกรองบทนี้มีคุณค่ามาก

นอกจากนี้ กวีนิยมสรรคำมาใช้ในบทร้อยกรองเป็นพิเศษมากด้วยเช่นกัน เช่น

1. คำที่ใช้แทนประชาชนจำนวนมาก ได้แก่ พสกนิกร นิกร ปวงพสก ไทยพสก ประชาสยาม มหาชนสยาม มหาชนมนุษย์ ปวงกระหม่อม เป็นต้น
2. คำที่ใช้เรียกเรียกพระนามพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เช่น ปฐมกษัตริย์ กษัตริย์บุรพเอก สมเด็จพระ ๘ ทรงฉัตร กษัตริย์ปฐมมุตล กษัตริย์องค์ปฐมบรรพ์ เป็นต้น
3. คำที่ใช้เรียกพระนามพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น พระพุทธเจ้าหลวง พระปิยมหาราช พระปิยะทรงธรรม สมเด็จพระ ร.ห้า สมเด็จพระปิยะ เป็นต้น
4. คำที่ใช้เรียกพระนามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เช่น กษัตริย์ทรงธรรม มหากษัตริย์ พระจักรี องค์กษัตริย์พระปรมินทร์ยิ่งเกล้า เป็นต้น
5. คำที่ใช้เรียกพระนามสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เช่น สมเด็จพระนางเจ้าฯ ของชาวสยาม แม่แห่งแผ่นดิน พระนางแก้วกัลยาณิศรีสยาม สมเด็จพระราชินี นาถเจ้า เป็นต้น
6. คำที่ใช้เรียกพระนามสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เช่น มกุฎราชกุมารฯ วงศ์จักรีโอรสแก้ว พระบรมราชโอรส สยามมกุฎราชกุมารแก้ว เอกองค์ทหารหาญ เป็นต้น
7. คำที่ใช้เรียกพระนามสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เช่น สมเด็จพระเทพฯ สยามประมวศรี ราชกุมารี เป็นต้น
8. คำที่ใช้เรียกพระนามสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เช่น พระพี่นางฯ กรมหลวง เป็นต้น

เสียงสัมผัสและลีลาถ้อยคำ

เสียงสัมผัส หมายถึง เสียงที่คล้องจองกัน ลักษณะการสัมผัสต่างกันเป็น 2 ประการ คือ สัมผัสอักษรใช้อักษรเสียงเดียวกัน ส่วนสัมผัสสระใช้สระเสียงเดียวกัน ถ้ามีตัวสะกดต้องสะกดเสียงเดียวกันด้วย เสียงสัมผัสเมื่อนำมาใช้ในบทร้อยกรอง จะใช้เป็น 2 ประเภท คือ สัมผัสบังคับ คือ สัมผัสที่จำเป็นตามเกณฑ์บังคับของคำประพันธ์ชนิดนั้น สัมผัสบังคับเป็น สัมผัสนอก คือ สัมผัสกันนอกวรรคหรือระหว่างวรรค และลักษณะเสียงสัมผัสต้องเป็นสัมผัสสระ เท่านั้น ซึ่งคำประพันธ์ทุกบทในหนังสือ “ด้วยเศียรเกล้า” มีสัมผัสนอกครบถ้วน

สัมผัสที่ใช้ใน “ด้วยเศียรเกล้า” อีกอย่างหนึ่ง คือ สัมผัสไม่บังคับ กฎเกณฑ์ทางฉันทลักษณ์เรียกสัมผัสใน หมายถึง สัมผัสภายในวรรคเดียวกัน สัมผัสในมีลักษณะเสียงสัมผัสได้ทั้ง 2 แบบ คือ มีทั้งสัมผัสสระ และ สัมผัสอักษร เช่น

คือแก้วแพรวเพริศพริ้ง	เลิศลักษณ์
พราวพราวพิศเพ็ญพักตร์	ผ่องแผ้ว
“กรณียกิจ” เป็นประจักษ์	จิตราชภูรี รักแล
นางหนึ่งมณี “นางแก้ว”	เพียบพร้อมงามพอ

งามพอเพียงจรูญจรัสแท้ จรรยา แม่เอ๋ย
 “วันแม่” มิ่งเมืองประชา แซ่ซ้อง
 “ทรงพระเจริญ” ยิ่งพรรษา พูนเพิ่ม
 สยามทั่วไพททริกก้อง แหล่งหล้าถวายเป็นพร (หน้า 49)

สัมผัสใน แม้มิใช่ส่วนบังคับของฉันทลักษณ์ แต่กวีก็นำมาใช้ได้เหมาะกับลีลาของร้อยกรอง ทำให้ร้อยกรองมีเสียงเสนาะขึ้น

ลีลาจังหวะ

ลีลาจังหวะในบทร้อยกรอง เป็นช่วงของกลุ่มคำที่มีระยะเท่าๆ กัน หรือช่วงซ้ำกัน ทำให้เกิดเสียงเป็นลีลาจังหวะต่างๆ เช่น อ่อนโยน กระแทกกระทั้น กระชั้นกระชาก เร่งเร้า คึกคัก เนิบๆ กวีจะเลือกเสียงของคำให้ได้ลีลาและจังหวะสอดคล้องกับเนื้อเรื่องและอารมณ์ในตอนนั้น ตัวอย่างจากร้อยกรองวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

ถวายพรพระทรงชัย มนต์ในฤทัยผอง
 ประชาชื่นประเทศทอง ระเบิดรองฉลองกาล
 เฉลิมชนมพรรษา เถลิงหล้าถวัลย์วาร
 เจริญขวัญสวรรคทาน เจริญชนม์จรัสเมือง (หน้า 39)

บทร้อยกรองข้างต้น กวีแต่งด้วยใช้กฎขงคประยาดฉันท์ ซึ่งเป็นฉันท์ที่มีลีลาตั้งงูเลื้อย เสียงที่ได้ยินจากฉันท์ดังกล่าวมีเสียงสูงต่ำๆ ขึ้นๆ ลงๆ เหมือนกับจิตใจของปวงชนที่กำลังตื่นเต้น เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา

การซ้ำคำ

การซ้ำคำ นอกจากจะทำให้เกิดเสียงเสนาะแล้ว ยังเน้นความหมาย ให้มีความหนักแน่นอีกด้วย ดังตัวอย่างจกบทร้อยกรองอาลัย “พระพี่นางฯ” : ร้อยวาระ ร้อยกุศลบุญ ฝ้าฟูลถวาย ความว่า

ร้อยบำรุง ปรงศิลป์ ศิลปะวิถี
 ร้อยรวี วาดแปรง ฉายแสงฉาน
 ร้อยภาพถ่าย สวยใสสด งดงามงาน
 ร้อยอ่อนหวาน ระบายสี ร่ายลีลา
 ร้อยงานเก่า ปณิธานสืบสานต่อ
 ร้อยงานใหม่ กอปรก่อ ต่อสาขา
 ร้อยชนบท จรดพระบาท ราชมรรคา
 “แพทย์อาสา” ร้อยดำเนิน เจริญตาม

ร้อยมาลัย ถวายครู บูชาประณต
ร้อยปรากฏ บทบาท “ปราชญ์สยาม”
ร้อยหนังสือ คือเอียรทอง ส่องเทียนงาม
ร้อยนิยาม งามนิยม สมศิษย์รัก
ร้อยคนตรี ร้อยบรรเลง “เพลงคลาสสิก”
“โอลิมปิกวิชาการ” กวดขันหนัก
ร้อยราษฎร์รัฐ เสนอสนอง ร้อยกรองภักดี
ร้อยประจักษ์ รักสถิต นิจนิรันดร (หน้า 90)

การซ้ำความ

นอกจากการซ้ำคำแล้ว ในหนังสือ “ด้วยเศียรเกล้า” ยังมีการซ้ำความด้วย การซ้ำความทำให้เกิดความไพเราะทางเสียงและช่วยเน้นเนื้อความให้ชัดเจนขึ้น ดังบท ลับลาแสนอาลัย : ร่มพระเศวตฉัตร

ไม่มีแล้ว ร่มเย็นแห่งเศวตฉัตร
ไม่มีแล้ว ลายพระหัตถ์กษัตริย์ขวัญ
ไม่มีแล้ว รอยพระบาทมหัศจรรย์
ไม่มีแล้ว ช่อฉัตรชั้นปกเกศชน
ลับลาแล้ว แก้วประกายเคยฉายแสง
ลับลาแล้ว ดับหล้าแหล่งทุกแห่งหน
ลับลาแล้ว ขวัญประเทศเขตมณฑล
ลับลาแล้ว สิ้นสภณธ์บนแผ่นดิน
เศร้านักแล้ว แว่วฟ้าหม่นคนเดือดร้อน
เศร้านักแล้ว โศกสะท้อนอวาร์ณฉวิล
เศร้านักแล้ว หยาดกำสรดหลังหยดริน
เศร้านักแล้ว กำสรวลถิ่นดินกันดาร
แสนอาลัย พระผ่านฟ้าอาณาเขต
แสนอาลัย ไทยประเทศทุกสถาน
แสนอาลัย ผลัดแผ่นดินสิ้นรัชกาล
แสนอาลัย นานแสนนานนิรันดร (หน้า 80-81)

อีกตัวอย่างหนึ่งจากบท กราบพระเทพพุทธานุโมทนา (สันติ ชุตินฺธโร) ความว่า

กราบพระ น้อมนำแนวธรรมะ

กราบพระ ปฏิบัติขัดเกลาจิต

กราบพระ ประพฤติเพียรพินิจ

กราบพระ กอปรกิจศิษย์พระพุทธร

กราบพระ สงฆ์แม่พระสาวก

กราบพระ มรดกพุทธบุตร

กราบพระ ดำริทางวิมุตติ

กราบพระ หมายหมุดแห่งพุทธิ

กราบพระ ทรงศีลบริสุทธิ์

กราบพระ ผ่องผุดสุดสันติ

กราบพระ บรรลุธรรมมุณี

กราบพระเทพพุทธานุโมทนา เทอญ (หน้า 113)

การเล่นคำ

การเล่นคำที่ปรากฏในหนังสือ “ด้วยเศียรเกล้า” กวีจะนำคำที่เป็นชื่อ สมณศักดิ์และชื่อเดิมของพระเถระผู้ใหญ่ มาวางไว้ในลักษณะโคลงกระทู้ ซึ่งปรากฏให้เห็นหลายบท ดังจะยกตัวอย่างจากบทร้อยกรองเรื่องบท พระราชวัชรสารภรณ์ (สมพงษ์ จิตวิไล) ความว่า

พระ ภิกษุรูปหนึ่งนั้น	พุทธรบุตร
ราช สฤษฏีวิสารทวิสุทธิ	สว่างแพรว
วัชรา แกรงจิตประคจ	ดั่งเพชร แท้เทียว
ภรณ์ ประดับสกุลแก้ว	พี่น้อง “นิลาภรณ์กุล”
สม ดุลชีวิตไว้	โดยธรรม
พงษ์ เผ่าประพฤตินำ	ศิษย์น้อม
จิต ตั้งมั่นมโนกรรม	แบบอย่าง
วิไล พุทธธรรมพร้อม	สืบสร้างดำเนิน (หน้า 108)

ความหมายอันไพเราะกินใจ

บทร้อยกรองนอกจากจะไพเราะด้วยเสียงแล้ว ความหมายอันไพเราะกินใจ ประทับใจผู้อ่าน ถือเป็นคุณค่าที่ทรงพลังของบทร้อยกรอง อย่างไรก็ตามที่บทร้อยกรองที่ไพเราะนั้น ทั้งเสียงและความหมายจะต้องกลมกลืน และเอื้อซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ในหนังสือ “ด้วยเศียรเกล้า” กวีสร้างความหมายที่ไพเราะกินใจ โดยใช้วิธีต่างๆ ดังนี้

กวีโวหาร

การใช้กวีโวหาร เป็นกลวิธีที่ทำให้ร้อยกรองมีรสไพเราะ กวีจะเลือกใช้ถ้อยคำที่สร้างความประทับใจ มุ่งเอาความรู้สึกด้านอารมณ์เป็นสำคัญกว่าข้อเท็จจริง การใช้ กวีโวหารมีหลายลักษณะด้วยกัน ดังนี้

ภาพพจน์ คือ ภาพที่เกิดขึ้นในจินตนาการ มิใช่ภาพที่เห็นด้วยตา แต่รับรู้ได้ด้วยความรู้สึกผู้เขียน ได้ใช้วิธีการที่หลากหลายในการสร้างภาพพจน์ให้ปรากฏในบทร้อยกรองที่รวมอยู่ในเล่ม

การอุปมา หมายถึง การเปรียบเทียบ จะเป็น การเปรียบโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ได้ การเปรียบเทียบแบบนี้ คือ การเปรียบเทียบหนึ่งว่าเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่ง มักมีคำว่า เหมือน คล้าย ดุจ ราว ดัง อยู่ ด้วย ดังตัวอย่างจากบท *เสด็จสวรรคาลัย อาลัยเสด็จ* ความว่า

ดั่งอัสตงสุริยะดวง ทิศปวงและดาวดับ
ดั่งจันทร์จะจากนภาจะลับ ขณะดินก็ร้าวราน (หน้า 80-81)

อุปลักษณ์ คือ การเปรียบเทียบหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง มักจะมีคำว่า เป็น คือ เท่า เช่น ครูคือแม่พิมพ์ของชาติ ทหารเป็นร้วของชาติ เสียงเท่าฟ้าหน้าเท่ากลอง เป็นต้น นอกจากนี้อุปลักษณ์อาจไม่ปรากฏคำว่า เป็น คือ เท่า แต่หากความจากร้อยกรองนั้นเป็นการเปรียบเทียบก็ถือเป็นอุปลักษณ์เช่นกัน ทั้งนี้ในหนังสือ “ด้วยเศียรเกล้า” ปรากฏอุปลักษณ์ 2 ลักษณะดังตัวอย่างจากบทร้อยกรองวันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ความว่า

คือแก้วแห้วเพริศพรัง เลิศลักษณ์
พราวพรั่งพิศเพ็ญพักตร์ ผ่องแผ้ว
“กรณียกิจ” เป็นประจักษ์ จิตรราษฎร์ รักแล
นางหนึ่งมณี “นางแก้ว” เทียบพร้อมงามพอ (หน้า 49)

โคลงข้างต้นปรากฏอุปลักษณ์ถึง 2 ลักษณะ ลักษณะที่หนึ่ง ได้แก่ มีการเปรียบเทียบสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ว่าคือดวงแก้วอันบริสุทธิ์สดใส และเปรียบเทียบสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถว่าเป็นนางแก้วคู่พระบารมี

การใช้สัญลักษณ์ สัญลักษณ์ คือ สิ่งแทน ดังนั้นการใช้สัญลักษณ์ก็คือการใช้สิ่งหนึ่งแทนอีกสิ่งหนึ่ง ทั้งนี้ในหนังสือ “ด้วยเศียรเกล้า” ปรากฏการใช้สัญลักษณ์ตอนหนึ่งจากบท *ไหว้สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก* (จวน อุฏฐายีมหาเถร) ความว่า

อาศิรวาทสดุดีศรีสรรเพชญ์
องค์สมเด็จพระ “อุฏฐายี” ศรีโกศล
องค์สืบสร้างพุทธบุตรสุดวิมล
องค์บันดลบันดาลหวัง “วังน้อย” เอย (หน้า 121)

การกล่าวเกินจริง กวีนิยมใช้มากในร้อยกรองการกล่าวเกินจริงเป็นศิลปะของการประพันธ์อย่างหนึ่ง มีส่วนช่วยทำให้ผู้อ่าน เกิดภาพหรือความรู้สึกนึกคิดที่กวีแสดงออกซึ่งกว่าธรรมดา ดังตัวอย่างจากบท *พระยุกุลบาท* ความว่า

ไทยแลเทศโคกเศร้า เสียขวัญ
ปางพระเสวยสวรรคต์ เสด็จโน้น
ลม ไฟ ย่อม น้ำ พลัน ดินดับ สลายแล
ธรรมธาตุ จูติโพ้น สว่างเวียงนิพพาน (หน้า 121)

โคลงบทดังกล่าว กวีใช้วิธีการกล่าวเกินจริง โดยบอกว่าครั้นพระเจ้าแผ่นดินสวรรคต ดิน น้ำ ลม ไฟ ก็ดับสลายลงทันที

การเปรียบเทียบโดยการสมมติสิ่งที่ไม่ใช่คน เช่น กวีกำหนดให้ธรรมชาติมีกิริยาอาการเหมือนคน และให้แสดงอารมณ์เพื่อต้องการให้ผู้อ่านติดตามความรู้สึกและอารมณ์ในบทกวี อย่างลึกซึ้ง

ดั่งอัสตงสุริยะดวง ทิศปวงและดาวดับ
ดั่งจันทร์จะจากนภาจะลับ ขณะดินก็ร้าวราน (หน้า 80-81)

ร้อยกรองบทดังกล่าว กวีเปรียบเทียบโดยการสมมติสิ่งที่ไม่ใช่คนให้มีการเหมือนกับคน ที่เห็นได้ชัดเจนคือวรรคสุดท้ายที่กวีสื่อว่าการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มหาราช ทำให้ดินเกิดความร้าวกร้าวรานใจ

การพรรณนาและการบรรยายที่แจ่มแจ้งชัดเจน ลักษณะการบรรยายเช่นนี้ จะทำให้ผู้อ่านติดตามความคิดของกวี นึกเห็นภาพและเกิดความเข้าใจในข้อความอย่างลึกซึ้ง บทพรรณนา เช่น ชมดวง ชมนก ชมโฉม ให้ภาพชัดเจน ล้วนมีผลทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกว่า ร้อยกรองมีความหมายที่กินใจ กวีใช้วิธีการ คือ การพรรณนาอย่างตรงไปตรงมา ดังตัวอย่างจาก บท *สดุดี ท้าวสุรนารี* ว่า

ขอสดุดี หญิงผู้กล้า เมืองโคราช
ประวัติศาสตร์จารึกนามด้วยนบถือ
วีรกรรมทุ่งสัมฤทธิ์ เลิศเลื่องลือ
“ย่าโม” คือ หญิงกล้า “ท้าวสุรนารี”
น้อมรำลึก วีรกรรม ทุ่งสัมฤทธิ์
รบพิชิตเจ้าเวียงจันทน์จนพ่ายหนี
อย่างปรีชาสามารถฉลาดวิธี
โคราชมี่เกียรติยศปรากฏไกล
ด้วยสำนึกรักชาติประกาศกล้า
ด้วยแหวตามุ่งมั่นเสมอสมัย
ด้วยวิญญานแห่งความเป็นคนไทย
ด้วยหัวใจของหญิงกล้าแก้วนารี

จึงปกป้องบ้านเมืองด้วยความรัก
จึงปกป้องลูกหลานด้วยศักดิ์ศรี
จึงอุทิศใจและกายถวายพลี
บูชาด้วยความดีนาร้างาม
สาธุให้ว่า คุณย่าโมเมืองโคราช
ประวัติศาสตร์ ราชสีมา เมืองสยาม
วีรกรรม เกียรติประวัติ ชัดเจนความ
“ท้าวสุรนารี” นิยาม นาม “ย่าโม” (หน้า 122-123)

ความงามของร้อยกรองด้านความคิด หมายถึง การแสดงความคิดและทัศนะของผู้ประพันธ์ลงในบทร้อยกรองนั้น ทั้งนี้อาจเป็นความคิดที่แปลกใหม่ แยกคาย แสดงภูมิปัญญา หรือความคิดในเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งล้วนเป็นส่วนที่ทำให้บทร้อยกรองมีคุณค่ามากขึ้น ในหนังสือ “ด้วยเศียรเกล้า” ปรากฏความงามของร้อยกรองด้านความคิดจากบทวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช คือ

“

.....

.....

.....” (หน้า 44)

ข้อความที่ปรากฏนี้ มองผิวเผินอาจไม่มีความหมายอะไร แต่หากอ่านบทประพันธ์ที่มีมาก่อนหน้าจะเห็นได้ว่า 5 ปี ก่อนหน้านั้น คือ ปี 2554- 2558 กวีจะแต่งบทประพันธ์เพื่อถวายพระพรเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชโดยตลอด แต่มาถึงปี 2559 กวีก็ไม่มีโอกาสที่จะได้แต่งบทประพันธ์เพื่อถวายพระพรอีกแล้ว เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จสวรรคต กวีรู้สึกโศกเศร้าเสียใจและอาลัยอาวรณ์เป็นอย่างมากจนไม่สามารถที่จะพูดออกมาได้ กวีจึงใช้นั้นลักษณ์

สรุป

อารมณ์กวี และแง่มุมของบทร้อยกรองใน “ด้วยเศียรเกล้า” ทำให้เราทราบว่า ผู้เขียนมีความศรัทธา เทิดทูนพระมหากษัตริย์ และพระราชวงศ์ ตลอดจนมีความกตัญญูรู้คุณต่อครูบาอาจารย์ นอกจากนี้ยังทำให้ทราบว่าก็เป็นผู้มีความรู้ด้านอักษรศาสตร์อย่างสูง เพราะสามารถ แต่งฉันทอนเป็นคำประพันธ์ที่แต่งได้ยาก เพราะต้องแต่งให้ถูกต้องตรงตามฉันทลักษณ์ แต่กวีก็สามารถแต่งได้ และสรรหาคำมาวางได้ถูกต้องตรงตามเสียงครุ ลหุ ช่วยทำให้บทร้อยกรองใน มีความไพเราะและมีความหมายที่แจ่มชัดขึ้น